

„GUSTUL CUVINTELOR” ÎN ATELIERUL DE TRADUCERI

Drd. OANA BENEDICTA FEHER
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
IOSUD-UTCN, Școala Doctorală UTCN

Abstract: *Language constitutes the starting point in the discovery of a world. When we learn a new language and end up thinking in it, another world adds to the first, with a different culture and vision. The translator's task is to achieve the connection between these two worlds by adapting the language and the message a text contains. The degree of difficulty is given by the type of text, the age it comes from, the fields to which it belongs, the translator's specialization, etc. My professional background, the one of a philologist, the interest in the study of languages, have lead me to a very interesting, atypical text. I am referring to **Le Goût des mots (Gustul cuvintelor)**, a small volume which could be categorized as an essay, a particular one, since its author, Françoise Héritier, was a wellknown anthropologist, ethnologist and a French feminist militant. The translation workshop I am proposing integrates the following steps: essential data about the author; an identification of the structure regarding the chosen volume; a review of the translation's levels of difficulty focusing on lexical and semantical ones. The results of this approach are surprising.*

Keywords: *language; translation; lexical difficulties; semantical difficulties; communication;*

Limba constituie punctul de plecare în descoperirea unei lumi. Când învățăm o nouă limbă și ajungem să gândim în ea, lumii dintâi i se adaugă o alta, nouă, cu o cultură și o viziune diferite. Traducătorului îi revine sarcina de a face conexiunea dintre două lumi prin adaptarea limbajului și a mesajului conținut într-un text. Gradul de dificultate a traducerii este dat de tipul de text ales, de epoca din care provine, de domeniul căruia îi aparține, de specializarea traducătorului etc. Pregătirea filologică și interesul pentru limbă ne-a condus spre un text atipic cât se poate de interesant. Este vorba despre volumul de mici dimensiuni intitulat *Le Goût des mots (Gustul cuvintelor)*, care ar putea fi încadrat în categoria eseurilor. Un eseu aparte, deoarece autoarea sa, Françoise Héritier, a fost un cunoscut antropolog, etnolog și militant feminist francez.

Atelierul de traducere pe care îl propunem în cele ce urmează integrează următoarele etape: câteva date despre autoare; o identificare a structurii volumului adus în discuție; o trecere în revistă a gradelor de dificultate a traducerii, cu accent pe dificultățile lexicale și semantice. Rezultatele demersului sunt surprinzătoare și deschizătoare de drumuri.

1. Cine este Françoise Héritier?

Antropolog, etnolog și militant feminist francez, recunoscută pe plan internațional, Françoise Héritier a părăsit această lume în chiar ziua aniversării sale, la 15 noiembrie 2017, la vârsta de 84 de ani. Prin profesia sa, a ocupat mai multe poziții importante, dintre care două ies în evidență: cea de director de studii la

EHESS (Școala de studii superioare în științe sociale) și cea de succesoare a lui Claude Lévy-Strauss la Collège de France. În această ultimă calitate, a inaugurat Catedra de Studii comparate ale societăților africane. Printre lucrările ei se numără: *Masculin-Féminin I. La Pensée de la différence* (Paris, Odile Jacob, 1996, 2002); *Masculin-Féminin II. Dissoudre la hiérarchie* (Paris, Odile Jacob, 2002); *L'Identique et le Différent : entretiens avec Caroline Broué* (La Tour-d'Aigues, Éditions de l'Aube, 2008); *La Différence des sexes* (Paris, Bayard jeunesse, 2010); *Hommes, femmes : la construction de la différence* (Paris, Le Pommier, 2010). Spre sfârșitul vieții a publicat trei volume-eseuri pe care le numește cărți-fantezie: *Le Sel de la vie* (Paris, Odile Jacob, 2012); *Le Goût des mots* (Paris, Odile Jacob, 2013); *Au gré des jours* (Paris, Odile Jacob, 2017). Cel de-al doilea face obiectul cercetării noastre, volum-eseu la înțelegerea căruia ne-au fost de folos două interviuri, ambele din anul 2014¹.

2. Identificarea structurii volumului *Le Goût des mots*

În pofida aspectului ludic de ansamblu, *Le Goût des mots* ține să se ancoreze tot mai mult în tendințele și competențele profesionale ale autoarei. Antropologia se află în legătură cu lingvistica și psiholingvistica. Ca ramură a lingvisticii, psiholingvistica se ocupă cu analiza predispozițiilor psihice ale folosirii limbii (Brockhaus 1972). Datorită învățării ținute, individul are capacitatea de a-și ameliora predispozițiile lingvistice. Predispoziția, alături de posibilitatea de a fi dezvoltată, constituie cei doi factori „care prezintă cel mai mare interes în pedagogia traducerii”². În aceeași ordine de idei, parafrazându-i pe Friedrich Ungerer și Hans Joerg-Schmid cu *An Introduction to Cognitive Linguistics* (1996), Hannelore Lee-Jahnke subliniază importanța lingvisticii cognitive „în studiile despre limbă, îndeosebi în cercetările legate de felul în care ființa umană structurează sensul cuvintelor auzite” (157). Antropologia, psiholingvistica cognitivă și lingvistica pură sunt implicate în traducere. Devansând puțin partea destinată traducerii propriu-zise, cea din limba sursă în limba țintă, vorbind despre *Le Goût des mots* și abordarea propusă de Françoise Héritier, felul ei de a „vedea”, de a „percepe” cuvintele, poate fi perceput ca o traducere care trece prin prisma unei personalități aparte. Fiindcă această carte este imaginea unei alte lumi, o lume care nu se mulțumește cu aparențe, o lume care vrea să demonstreze și să demonteze o realitate particulară, o realitate care există în fiecare dintre noi dar pe care rareori o conștientizăm. Evident, este

¹ Françoise Héritier – *Le goût des mots* (27 mars 2014). Salon du Livre de, Paris, 21-24 Mars 2014. <https://www.youtube.com/watch?v=EREtqcr8hRM>, consultat în 20.05.2016.

TAT (Tête-à-tête) avec Françoise Héritier, ethnologue et anthropologue. Animé par Dimitri de Larocque Latour 23 mars 2014 ; 18:29 <https://www.youtube.com/watch?v=Lt7y6vEnpyo>, consultat în 20.06.2015.

² Hannelore Lee-Jahnke, Chapitre 13, „L’introspection à haute voix: recherche appliquée” (pp. 155-184). In Jean Delisle, Hannelore Lee-Jahnke (1998). *Enseignement de la traduction et traduction dans l’enseignement*. Prefața de Maurice Pergnier. Universitatea din Ottawa Press, Presa Universității din Ottawa. Serii: „Regards sur la traduction”. În acest capitol Hannelore Lee-Jahnke îl citează pe Brockhaus cu articolul „Psycholinguisti”, din Wiesbaden, Brockhaus Verlag, vol. 15 (156). https://www.jstor.org/stable/j.ctt1cn6shv.17?seq=1#metadata_info_tab_contents, consultat în 30.10.2021.

vorba despre o realitate adaptată unei limbi, o limbă pe care ea încearcă să o re-traducă.

Limba este așadar în strânsă legătură cu gândirea, gândirea cu societatea etc. Vocabularul unui individ poate fi bogat sau sărac în funcție de spațiul cultural în care trăiește. Alături de limbă, comunicarea cu lumea înconjurătoare se face prin intermediul celor cinci simțuri: auzul, gustul, pipăitul, mirosul și văzul. Simțul este o funcție a organismului prin care acesta poate recepta și modifica o anumită categorie de stimuli interni sau externi. Simțurile contribuie și la crearea unei realități personale. Nu e nevoie să menționăm că lipsa unuia dintre simțuri ne poate modifica radical viața.

Dacă Françoise Héritier face apel la simțul gustativ, acesta este pus în legătură cu reacțiile copilului. Este simțul care, alături de miros și de pipăit, ocupă un loc important încă de la naștere. Nou născutul își recunoaște mama după miros, recunoaște apoi gustul laptelui, se simte confortabil atingând sânul mamei.

Definițiile cuvântului „gust” oferite de dicționare, din care vom prelua în cele ce urmează, cu bogăția de senzori ne ajută, la rândul lor, să înțelegem alegerea autoarei. O lectură atentă a sensurilor arată că acest cuvânt nu se referă doar la papilele gustative, adică la sensul propriu, ci și la cel figurat, la toate celelalte simțuri. Mergând și mai departe, gustul devine act cultural, extinzându-se de la individ la moda zilei: *de prost gust, fără gust, a fi pe gustul cuiva* etc. Să nu uităm că, din punct de vedere cultural, Franța este țara bunului gust, țara cuvintelor frumoase a căror origine vine din secolul al XVII-lea, cu prețiozitatea, această mișcare, această modă literară care avea drept scop înfrumusețarea moravurilor și a limbii franceze și care era reprezentată în primul rând de femeile din înalta societate, numite prețioase.

Cartea *Le Goût des mots* este structurată în cinci secvențe: „Poarta spre joc”, „Primul registru”, „Al doilea registru”, „Al treilea registru” și „Sfârșitul jocului”.

Prima secvență, de o mai mare întindere, intitulată „Poarta spre joc” („L’Entrée du jeu”), poate constitui suportul explicativ al celorlalte patru. Încă de la început, autoarea ne avertizează că este vorba despre o „fantezie [...] e mai serioasă decât s-ar crede la o primă vedere” (Héritier 2013: 9). Cu înțelegerea conferită de numărul considerabil de ani consacrați profesiei, Françoise Héritier își pune întrebări referitoare la diferențele de percepție dintre cuvântul auzit și cuvântul rostit de copil înaintea percepției vizuale, înainte de a învăța să scrie, prin raportul existent între cuvânt și gândire, prin „forma” cuvintelor – imagini, litere, foneme – fără a putea veni cu un răspuns clar, recunoscând că emoțiile diferă în tot acest proces. În general, putem spune că trecerea de la limba vorbită la limba scrisă modifică viziunea și înțelegerea, ducând uneori la pierderea valorii cuvintelor, la stereotipie. Copilul poate deja diferenția două registre ale limbii, înțelegând cuvântul registru cu cele două senzori ale sale: pe de o parte „o listă de date de reținut” (Héritier 2013: 13), pe de altă parte, „îi dăm și o direcție, o tonalitate” (de exemplu registrul vocii).

A doua secvență, respectiv **primul registru**, „izolează cuvinte obișnuite care pentru mine îmbracă un alt sens, au o altă definiție decât cea care le este atribuită

de obicei [...], definiții acordate intuitiv unor cuvinte în căutarea permanentă a realului” (Héritier 2013: 13-15).

Al doilea registru identifică sensuri împărtășite, „expresii „gata făcute”, [...] locuri comune cu care ne înveșmântăm fără rușine, așa cum îmbrăcăm o haină cu care corpul s-a obișnuit [...], expresii care nu sunt nici proverbe, nici zicători, nici aforisme nici argou, și care ne servesc în comunicare pe baze puternic împărtășite” (Héritier 2013: 14-15).

În ambele cazuri, nu este vorba despre un clasament conceptual sau alfabetic, ci despre „caracterul heteroclit al acestui dans poetic și vibrant al cuvintelor” (Héritier 2013: 15), farmecul exercitat asupra minții constituind „cheia mecanismelor care au dus la nașterea acestor creații” (Héritier 2013: 15), prin aceasta încadrând volumul *Gustul cuvintelor* în categoria eseurilor.

În sfârșit, un **al treilea nivel** este adăugat celor două registre, un nivel exprimat prin istorioare menite „a arăta că este posibilă evocarea unei situații și a unor emoții asociate fără detaliiul pertinent pe care l-ar constitui persoanele implicate, faptele întâmplare în realitate, peripecțiile datate, fără istorie, fără conținut” (Héritier 2013: 51). Al treilea registru este compus din cinci povestioare: „*Cearta, solilocviu*”; „*Povestea unui om simplu, monolog*”; „*Între colegi dezamăgiți, dialog*”; „*Mamă în pragul unei căderi nervoase, relatare*”; „*Patron enervat și angajat necorespunzător, adresă*”.

Partea finală, „Sfârșitul jocului” („La sortie du jeu”), este de fapt o concluzie provizorie, pentru că acest joc trebuie „alimentat” precum focul (Héritier 2013: 104) prin invitația adresată cititorilor de a continua exercițiul cu propriile lor exemple, o invitație concretizată în câteva pagini de caiet de linii, ca pentru elevii care abia s-au obișnuit să scrie.

Revenim la „Poarta spre joc”. Françoise Héritier distinge trei categorii de cuvinte. În prima „sunt înșirate toate cuvintele (majoritatea, fără nicio îndoială) a căror sonoritate se alipește lucrului” (Héritier 2013: 16-17), ca *vacă*, *element*, a *răgi* etc.; în a doua intră, desigur, „cuvintele care nu seamănă cu lucrul”, nici măcar din punct de vedere etimologic, precum *dulap*, *lingură* etc.; a treia categorie este aceea „a tuturor cuvintelor care au pentru mine, de la bun început, un alt sens decât cel obișnuit” (Héritier 2013: 19, n.t.) și care sunt numeroase (*de prisos*, *lingușire*, *mătură*, *mângâiere*).

Pentru a ajunge să descopere sensul ascuns al cuvintelor din ultima categorie, ea surprinde influxurile care le vor „desena”, invers față de Nathalie Sarraute care, prin descrierea elementelor naturale, adresându-se memoriei, încerca „să regăsească cuvântul uitat ce desemnează un lucru” (Héritier 2013: 20)³⁴.

³ Traducerea citatelor din cartea autoarei discutate ne aparține.

⁴ Unul dintre aceste exemple este descrierea pe care Nathalie Sarraute o dă cuvântului *tamaris*: „ramurile cu flori de un roz pal... mătașoase, înaripate... plutesc în juru-i... îl înconjoară cu o aură translucidă... Ceva prinde contur, iese în lumină... ce să fie? Un val de bucurie, da, de fericire... râsete, veselie... veselie... Tamaris... nu e urmă de îndoială, este un tamaris... dintr-o dată a revenit totul... un tamaris...” (Héritier 2013: 21) Citată de autoare din Nathalie Sarraute, *Ici*, (1995: 18-19).

„Metoda” lui Françoise Héritier este aceea de a decupa cuvântul în infime părți sonore sau dotate cu sens, pentru a descoperi ce se ascunde în spate⁵.

Două direcții se deschid în crearea unor noi definiții ale cuvintelor. Prima este reprezentată de „culoarea literelor, de alura lor, de caracterul și savoarea lor” (Héritier 2013: 23), plecând de la culoarea vocalelor, direcție deschisă de Arthur Rimbaud⁶, și de „calitățile morale asociate culorilor” (Héritier 2013: 24). Acestea i se adaugă „gustul și savoarea fiecăreia sau asocierea lor cu animale sau părți ale corpului”, creând corespondențe, sinestezii, ca în *Corespondențele* lui Charles Baudelaire.

La rândul lor, consoanele ne informează despre natura lor „multiplicând astfel la infinit combinațiile dotate cu un sens apropiat de cel al vocalelor” (Héritier 2013: 26), alături de „jocul asonanțelor”. De fapt este vorba despre un „ansamblu de date percepute intuitiv” care „construiește la fel de multe restricții câte spații de libertate creatoare deschide” (Héritier 2013: 27).

A doua direcție spre noile definiții ale cuvintelor, parțial explorată de suprarealiști, „este aceea a asocierilor libere între idei, prin crearea de rețele conceptuale ce se deschid singure, dintr-un fel de necesitate interioară” (Héritier 2013: 29) și care derivă dintr-o metodă folosită de antropologi, „metodă care constă în urmărirea unei înșiruiți de asocieri conceptuale în vastul câmp al antropologiei simbolice a corpului. [...]”⁷ Reluând caracteristicile brute asociate în rețea, e posibil să restituim sensul lor unor genealogii aparent derivate în minte în mod bizar și de neînțeles.” (Héritier 2013: 29-30). De exemplu, asocierea dintre alb și puritate ne ajută să observăm transparența, finețea, copila pură, viața calmă, diamantul etc.

Evident, este vorba de asocieri care depind în totalitate de un anumit spațiu cultural, cu obiectele care ne înconjoară și care ne atrag atenția, puține fiind asocierile concrete care s-ar extinde la întreaga planetă.

Caracterizarea de joc serios conferită acestei cărți de autoarea însăși este confirmată și prin citatul din *Le Monde des livres* de Yves Bonnefoy, citat pe care îl redăm în cele ce urmează:

⁵ Ea alege un substantiv propriu al unei personalități, de exemplu, cel al lui Agricol Perdiguier, pentru a încerca să descopere calitățile omului. (Héritier 2013: 22-23)

⁶ Plecând de la caracterizarea vocalelor printr-o culoare, „A negru, E alb, I roșu, U verde, O albastru”, Françoise Héritier adaugă: „Dacă albastrul lui O este problematic (n-ar fi mai ales indigo?), verdele lui U, negrul lui A, roșul închis al lui I, albul lăptos sau transparența lui E sunt de netăgăduit, indiscutabile. Adăugam în minte movul sau violetul lui Y și îmi puneam întrebări asupra dispariției galbenului. Unde este galbenul? După părerea mea galbenul (jaune) rezidă în nazalizare: rien (nimic), sein (sân), main (mână), fauin (ticălos), bouquin (cărțulie), coquin (obraznic), rouquin (roșcovan, roșcat)..., mergând de la roșcat (rouquin) la crem (sein, main...), trecând prin gălbenușul oului (fauin) și galbenul portocaliu strălucitor al lui Van Gogh (biffin – șifonier, bouquin...)” (Héritier 2013: 24). În ceea ce privește calitățile morale, „A este plin de negru, de ranchiună și de amărăciune, / E este senin, limpede, inocent, / I este coleric, infatuat, pervers câteodată”... (Héritier 2013: 24).

⁷ Ea dă ca exemplu, printre altele, cuvântul *crizantemă*. Explicația este inspirată din cartea *Le Chrysanthème et le sabre* de Ruth Benedict (1987. Arles: Editura Philippe Picquer). Pentru ea, acest cuvânt „își face harakiri” prin asocierea culturală care există între floare și Japonia: „O idee germinală: Japonia, un obiect tranzițional, titlul cărții evocând sabia; o idee terminală: harakiri, unde sabia descrie pe corp forma și culoarea florii.” (Héritier 2013: 29-30)

Ideea lucrului ca interlocutor se confundă cu reamintirea experienței copilului de dinainte de a se lăsa convins, puțin câte puțin, prin exemplul și explicația adulților, să accepte lumea ca pe ceva pasiv, manipulabil, reificat, lipsit de viu. Cred că poezia nu e altceva decât menținerea sentimentului de prezență a tot în toate, care aducea bucuria dar și teama «zilelor copilăriei creatoare» [...]. Cât despre cum să păstrăm experiența dintâi, aceasta se poate – după părerea mea este chiar principala modalitate –, prin perceperea sunetului vocabulelor, *a sunetului ca atare* [autoarea subliniază], care este dincolo, în fiecare, semnificație prin care gândirea conceptualizată voalează în ei posibila prezență a ceea ce numesc.⁸

A păstra și a respecta copilul din noi înșine înseamnă a face poezie, pentru că poezia reprezintă o altă realitate, o conexiune intimă între energiile vizibile și invizibile.

Ajungând la explicațiile care vizează cel de-al doilea registru pe care ni-l propune în această carte „fantezie”, acela al locurilor comune, Françoise Héritier ne propune în aceeași măsură să le luăm *ad litteram*, fiindcă ele marchează complicitatea celorlalte. Se vorbește despre un teritoriu „al unui sentiment trăit, al unei emoții, al unei experiențe concrete resimțită și transcrisă în corp” (Héritier 2013: 35), al „emoțiilor universal împărtășite, care fac economie în descrierea situațiilor reale și trecerea la abstractizare” făcând ca „emoția împărtășită” să primeze „asupra gândirii analitice și asupra cunoașterii” (Héritier 2013: 39), să comunice afectul, „fără nevoia de a-l explicita” (Héritier 2013: 42), și care sunt specifice unei anumite culturi. E ca și cum am spune despre o idee că „e limpede ca apa” (Héritier 2013: 37), adică, luminoasă, fără obiecție sau contradicții posibile.

Este vorba din nou despre opoziția dintre o dorință de cunoaștere și imposibilitatea de a o exprima, specifică mai ales copilului și poeziei pe care adultul este tentat să le piardă prin prea marea ancorare într-o singură realitate.

Un ultim exemplu în acest sens este asimilarea creată între locurile comune și scheme. Ambele fac economie de cuvinte: „Într-un caz (schema), se trece direct de la real la o parte a organizării sale dezvăluită prin efortul abstractizării, în celălalt (locul comun), se trece direct de la evocarea unei situații la o reacție emoțională transpozabilă într-o altă situație” (Héritier 2013: 47), toate acestea cu ajutorul simțurilor ce ne permit să-l percepem și conceptelor care ne permit să-l identificăm (Héritier 2013: 47).

Considerăm importantă reluarea descrierii schemei pe care o propune Françoise Héritier, fără să recurgem totuși la schema propriu zisă:

Dacă împart spațiul în două planuri orizontale, planul inferior fiind cel al realității (fapte și artefacte), iar planul superior cel al idealităților (reprezentări ale realității), apoi în două planuri verticale, cel din dreapta fiind destinat corpului și cel din stânga minții, obțin o decupare a spațiului viului exprimat în patru cvadrante atribuite succesiv percepției (cvadrantul inferior drept), emoțiilor (cvadrantul superior drept), identificării/denumirii (cvadrantul superior stâng) și în sfârșit

⁸ Extras din articolul „Le couronnement d’un discret magnifique”, publicat pe marginea volumului *Raturer outre*, în *Monde des livres*, 12 noiembrie 2010. Citat de Françoise Héritier (2013: 35).

abstractizării (cvadrantul inferior stâng). Fiecare dintre aceste cvadrante este ocupat de un mod operator specific, mai exact, în mod succesiv, în aceeași ordine: simțurile, locurile comune, conceptele, schemele. Prin situarea lor simetrică, apare clar că locurile comune sunt pentru scheme ceea ce simțurile sunt pentru concepte. (Héritier 2013 : 48)

Acestor explicații pe cât se poate de clare, li se adaugă câteva din frazele din „Sfârșitul jocului” care subliniază încercarea autoarei de a arăta „cum funcționează mintea unui om care se confruntă cu cvadratura cercului, pentru că trebuie să te joci cu cuvintele pentru a te folosi de ele în modul cel mai rentabil și ecumenic posibil, păstrând scânteia primitivă a înțelegerii realului prin sunetele pure”, într-o „dualitate antagonică și complementară” (Héritier 2013: 103).

Folosindu-se de experiența etnologului și antropologului pe care o aplică propriei limbi, propriei culturi, înfinit mai bine înțeală prin imersiunea și analiza altor culturi, autoarea ne arată, în prima parte a eseului său cu caracter științific că, pentru înțelegerea prezentului, e necesar să ne conectăm cu trecutul. Un trecut care are în vedere experiența ființei umane care trece prin diferite vârste și care este dublată de competența enciclopedică ce permite legarea trecutului de prezent într-o manieră coerentă și imparțială, prin confruntarea altor culturi.

Chiar dacă „să fii etnologul și antropologul propriei societăți este puțin dificil, fiindcă trebuie să te desprinzi de realitate”⁹, cum este vorba despre o carte „fantezie”, nesupusă exigențelor științifice, Françoise Héritier se pune la încercare. Rezultatul este unul foarte interesant și edificator.

3. Despre grade de dificultate a traducerii

Prin aproximare, pentru Tudor Ionescu „traducerea ar fi o operație psiho-socială care se concretizează prin transfer/ reformulare/ parafrizare a unui mesaj lingvistic (dintr-o limbă în alta) a unui enunț formulat într-o limbă – o altă limbă” (2003: 6), producând o „confuzie” între traducător și hermeneut.

Dacă traducerea de ieri era axată pe lingvistică, din punctul de vedere al lui Jean-René Ladmiral, traductologia de mâine s-ar apropia mai mult de psihologie și de psihosociologie, o „traducere inductivă”, cu un caracter științific mai pronunțat, dar ar fi greu să se înțeleagă „ce se întâmplă la nivelul gândirii traducătorilor” (Ionescu 2003: 31).

Din punct de vedere etimologic, traducătorul este cel care ne duce dintr-un loc în altul, de pe un mal pe celălalt, ca un cârmaci, un barcagiu, ne spune același Tudor Ionescu (Ionescu 2003: 50-70). Pentru a face aceasta, trebuie să se înarmeze cu dicționare, cu lingvistică, cu destulă cultură, cu deschiderea spre posibile conexiuni interdisciplinare cu o bună cunoaștere a limbii sursă și a limbii țintă, cu răbdare etc., dar mai ales cu pasiune și cu o evaluare corectă a competențelor și a reperelor sale deontologice.

Înainte de a trece la discutarea traducerii propriu-zise, reamintim etapele demersului nostru.

⁹ TAT (Tête-à-tête) cu Françoise Héritier, etnolog și antropolog. Conduc de Dimitri de Larocque Latour 23 martie 2014; 18:29 <https://www.youtube.com/watch?v=Lt7y6vEnpyo>, consultat în 20.06.2015.

Așadar, o primă lectură ne-a familiarizat cu tipul de text, o „fantezie”, un text complex care face trimitere la domeniul artistic¹⁰, dar cu competențele și abilitățile unui antropolog și etnolog cu numeroase cunoștințe teoretice și practice în domeniu. O fantezie care are legătură atât cu literatura cât și cu lingvistica, incluzând un mic „dicționar” frazeologic, chiar dacă este vorba doar despre expresii plasate aleatoriu.

Descoperirea autoarei prin textele sale de specialitate și interviuri se impuneau și ele în mare măsură, la fel ca lectura repetată a cărții, analiza ei aprofundată.

Cartea lui Françoise Hérítier a apărut în 2013, deci în secolul XXI. Chiar dacă, la un moment dat, scriind această carte, autoarea declară că domeniile ei predilecte nu sunt lingvistica, semantica sau neuroștiința¹¹, acestea sunt atinse, cititorul descoperind trimiteri evidente la sociolingvistică, la psiholingvistică. Françoise Hérítier vrea să înțeleagă „fiorul ce mă învăluie câteodată în fața anumitor cuvinte și ciudățenia ce o capătă atunci pentru mine asocierea intimă dintre lucrul și cuvântul care îl exprimă” (Hérítier 2013: 16). Aceasta vrea să spună că, chiar dacă este vorba despre o interpretare a cuvintelor în secolul al XXI-lea, prin înțelegerea unui om de știință ajuns la vârsta înțelepciunii, istoria, un trecut cultural sunt prezente, de unde și sarcina dificilă a traducătorului. Cum am putea să ne punem în pielea autoarei când suntem abia la începutul vârstei maturității? Acest lucru nu ar fi posibil fără un bagaj de cunoștințe cât mai avansat și dorința de a înțelege.

Va trebui să înaintăm, urmând exemplul lui Tudor Ionescu, cu conștiința uceniciei, căutând, printr-o „strategie de comunicare”, echivalențe între propriile cuvinte și cele ale autoarei spre a nu schimba sensul textului.

În traducerea cărții *Le Goût des mots* am întâlnit un mare număr de dificultăți, cu soluții descoperite mai ușor sau mai, greu în funcție de situații. Pe ansamblu, partea a treia a fost cea mai solicitantă.

3.1. Dificultăți lexicale

Știm că lexicul este ansamblul de cuvinte ale unei limbi, cuvinte de care un scriitor se folosește în opera sa. Fiecare autor are propria modalitate de a folosi cuvintele, dându-le, uneori, un sens ascuns, deloc ușor de descoperit.

După cum am amintit, în cazul nostru dificultățile lexicale au existat de la început până la sfârșit, cu corespondențe dificil de atribuit din limba sursă în limba țintă. Françoise Hérítier ne dezvăluie bogăția limbii franceze folosind adesea aceleași cuvinte sau expresii în contexte diferite, uneori cu sensuri surprinzătoare.

Să începem cu „gust”, cuvântul din titlu. Luând primul echivalent în română, *gust*, găsim explicații apropiate. De fapt, în română ca și în franceză, cele două cuvinte au aceleași rădăcini, aceleași etimologii, din latinul *gustus* „care avea în același timp sensul de „degustare” și cel de „savoare”. În secolul al XII-lea, îl găsim sub forma *gost*

¹⁰ În sensul conferit artelor plastice în spațiul occidental începând din secolul XVIII, amintim sculptura arhitectura, artele grafice, precum și muzica, dansul, poezia (aceasta ultima cuprinzând teatrul versificat și poezia epică), literatura, fotografia, benzile desenate, cinema-ul, televiziunea, arta digitală. Cf. „Art”. *Wikipédia. L'enciclopedia liberă*, <https://fr.wikipedia.org/wiki/Art>, consultat în 12.10.2021.

¹¹ „Nu vorbesc aici ca lingvist, nu sunt unul, nici ca semantician, ba chiar mai puțin din unghiul neuroștiințelor, despre care știu puține lucruri.” (Hérítier 2013: 16).

care evoluează spre *goust* în secolul următor. Grafia *goût* există încă de la sfârșitul secolului al XVII-lea dar numai începând cu secolului al XVIII-lea se folosește în mod curent.”¹² Câteva explicații ale cuvântului *gust* preluate aici selectiv doar din *Dicționarul explicativ al limbii române*, dovedesc multitudinea de similitudini dintre cele două limbi:

1. Simț prin care organismul primește (cu ajutorul limbii și mucoasei bucale) informații asupra proprietăților chimice ale unor substanțe cu care vine în contact; [...] proprietatea unor substanțe (alimentare) de a provoca această senzație. [...] Locuțiune adjectivală: *Cu gust* = gustos. *Fără (niciun) gust* = lipsit de gust, fad. [...] Expresie: *A da de (sau a afla) gustul (unui lucru)* = a începe să-ți placă (un lucru).
2. Figurat. 1. Capacitatea de a înțelege sau de a aprecia frumosul (în natură, în artă). [...] Locuțiune adjectivală: *De gust* = (despre oameni) cu simț estetic sau artistic dezvoltat; (despre manifestări, realizări ale oamenilor) care exprimă, arată un asemenea simț. *Fără (sau lipsit de) gust* = (despre oameni) lipsit de simț estetic; (despre manifestări sau realizări ale oamenilor) urât. *De prost gust* = a) care arată lipsa simțului estetic. jenant, nepotrivit, penibil. [...] *Cu gust* = cu pricepere, în mod estetic. [...] 2. Aplecare, pornire, predispoziție, înclinație. [...] 3. Dorință, plăcere, poftă.

Aceste sensuri, alese în funcție de conținutul cărții analizate, ne fac să înțelegem că echivalentul **gust**, este cel mai potrivit în traducerea titlului în limba română. La prima vedere, alegerea este una extrem de simplă și directă, dar traducătorul trebuie întotdeauna să se convingă.

3.2. Dificultăți semantice

Tudor Ionescu ne apropie de tentativa întreprinsă de Françoise Héritier prin citarea unei „glume” povestită de un băiat de zece ani (Renaud) pe care ni se pare important să o reproducem: „Quel est le sport le plus fruité ? La boxe ; parce qu'on reçoit une pêche en pleine poire, on tombe dans les pommes, on reçoit encore des marrons et on n'a pas besoin de ramener sa fraise”, tradusă în limba română de Tudor Ionescu după cum urmează: „Care este sportul **cel mai plin de vitamine?** (autorul subliniază) Boxul; deoarece iei câteva peste dovleac de ți se umflă pătlăgica, îți ajung ochii cât cepele, ți se clatină fasolele și creierii ți se fac varză de atâtea castane.” (Ionescu 2003: 8)

Una dintre problemele majore ale traducerii unui text este polisemia, deoarece majoritatea cuvintelor sau a expresiilor dețin mai multe sensuri, sensuri proprii și figurate. Lexicul nu se definește doar prin elemente minimale, nici prin cuvinte simple sau complexe, ci și printr-o suită de cuvinte stabilite, fixate, ale căror sens nu este deloc previzibil. De obicei, aceste secvențe sunt denumite expresii. Spre deosebire de *expresiile idiomatice*, *expresiile frazeologice* au un grad inferior de fuziune semantică, dar termenul *idiomatic* este caracteristic amândurora.

¹² „Etymologie du mot goût”. Orthodidacte. Le dictionnaire.
<https://dictionnaire.orthodidacte.com/article/etymologie-gout>, consultat în 3.10.2021.

Expresiile idiomatice sunt expresii specifice unei anumite limbi și nu au corespondență sintactică într-o altă limbă. În *Dicționar de expresii francez-român*, Aristița Negreanu definește expresiile idiomatice drept „un grup de elemente lexicale a cărui semnificație globală diferă de valoarea semnificațiilor elementelor care îl compun” (Negreanu 1992: 5).

A cunoaște o limbă înseamnă a-i stăpâni expresiile. Expresiile sunt concepute pentru a da semnificații cât mai subtile prin structuri de dimensiuni reduse. Ele reprezintă un capitol esențial al învățării unei anumite limbi, mai ales o limbă străină, subliniază Aristița Negreanu în introducerea unei alte cărți, *Expresii uzuale în franceza modernă* (1972). Făcând parte din limbajul obișnuit, ele dau formă narațiunii.

După cum am specificat în prima parte a abordării noastre, „fantezia” lui Françoise Héritier include trei registre: cuvinte simple, cărora le dă o explicație ce rezultă din amestecul unei cunoașteri mai degrabă subiective bazată pe percepția simțurilor și un anumit gen de înțelegere legat de copilărie (primul registru); „expresii de-a gata”, dar explicate cu resurse contemporane (al doilea registru); cinci texte coerente realizate în întregime din expresii (al treilea registru).

În primul registru, când autoarea dă cuvintelor propria definiție, alege primul sens, explicându-l; prin urmare cuvântul în cauză este ușor de înțeles și de tradus. Această înțelegere merge dincolo de suprafață, ea încurajează vizualizarea și chiar „ascultarea” cuvântului, o manieră subtilă de a genera mai multe sensuri în acest proces. Astfel, un cuvânt ca *libellule*, a cărui explicație din Larousse este „insecte des mares, remarquable par la forme étroite et longue des ailes et du corps”, are ca sinonim „demoiselle” („domnișoară”)¹³. Definiția lui Françoise Héritier pleacă de fapt de la acest sinonim. Pentru ea, „**Libellule** est une demoiselle fière en organdi blanc” (Héritier 2013: 53), cu versiunea în limba română: **Libelulă** este o domnișoară mândră în organdi alb.

Cuvântul *innocence*, explicat de Larousse este: „1. Qualité de quelqu’un qui ignore le mal [...] / 2. État de quelqu’un qui n’est pas coupable d’une faute déterminée [...] / 3. Caractère de ce qui est exempt de malignité, de quelqu’un qui est d’une ingénuité, d’une naïveté souvent excessives”¹⁴, autoarea alegând valoarea poetică: „**Innocence** est un doux murmure” (Héritier 2013 : 53), redat ca **Inocența** este un murmur blând.

Pentru *gorille*, același dicționar ne spune: „1. Singe anthropoïde des forêts de la partie occidentale de l’Afrique équatoriale. / 2. Familier. Garde du corps chargé d’assurer la sécurité des personnages officiels en déplacement.”¹⁵ Alegând mai degrabă sensul copilăresc și o aluzie la cel de-al doilea sens, autoarea ne spune „**Gorille** ne sait pas jouer cache-cache” (Héritier 2013: 53), introducând expresia *de-a v-ați ascunselea* în

¹³ „libellule”. *Larousse. Langue française*. <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/libellule/46964>, consultat în 14.05.2022; „insectă de bălți, eleștee, lacuri, care se distinge prin forma lungă și subțire a aripilor și a corpului”.

¹⁴ „innocence”. *Larousse. Langue française*. <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/innocence/43185>, consultat în 14.05.2022; „1. Calitatea cuiva care nu cunoaște răul [...] / 2. Stare a cuiva incapabil de o greșală intenționată. [...] / 3. Caracter a ceea ce este lipsit de răutate, al cuiva care este de o candoare, de o naivitate adesea excesive”.

¹⁵ „gorille”. *Larousse. Langue française*. <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/gorille/37560>, consultat în 14.05.2022. „1. Măimută antropoidă din pădurile părții occidentale a Africii ecuatoriale. / 2. Familiar. Gardă de corp cu misiunea de a asigura siguranța persoanelor oficiale aflate în deplasare.”

„definiția” sa. Traducerea noastră include aceeași locuțiune, al cărei sens este foarte apropiat: *Gorilă nu știe să se joace de-a v-ați ascunselea*.

Dintre substantivele proprii, am ales Mozart: „**Mozart** a de gros nœuds de reps à ses chaussures fines” (2013: 56). Lectura acestei definiții ne trimite la un portret al lui Mozart, marele compozitor al secolului al XVIII-lea, copilul genial care compunea muzică, autorul operei *Flautul fermecat*, care trebuie să fi legănat copilăria lui Françoise Héritier. Acest portret pare văzut prin ochii unui copil din secolul al XX-lea care este impresionat de un detaliu, cel al materialului din care erau făcute fundele pantofilor și de dimensiunea acestora. *Rips* este „o țesătură de bumbac sau de mătase, cu dungi paralele și înguste, în relief, folosită pentru tapisarea mobilelor și pentru confecționarea unor obiecte de îmbrăcăminte¹⁶. Varianta aleasă în limba română este: *Mozart are noduri mari de rips la pantofii săi fini*.

Să luăm trei exemple de expresii idiomatice – cu grade de dificultate crescândă – din cel de-al doilea registru: *avoir la main lourde, raconter une histoire à dormir debout și porter des bottes de sept lieues*.

Prima se traduce mot a mot, *avoir la main lourde – a avea mână grea*, ceea ce dovedește că face parte dintr-un fond comun care nu are nevoie de explicații suplimentare.

Cea de-a doua, *raconter une histoire à dormir debout*, seamănă mult cu *a spune povești de adormit copiii*, cu deosebirea că, în primul caz, istorisirea se adresează adulților și nu copiilor care adorm. În limba română, accentul asupra importanței ne semnificative a istorisirii este subliniat de categoria de public la care se face aluzie.

Expresia *porter des bottes de sept lieues*, tradusă simplu prin „a se deplasa foarte repede”, poartă în spate o întreagă poveste. Să o reluăm în câteva rânduri! *Les bottes de sept lieues (cizmele de șapte leghe)* au devenit celebre prin două basme de Charles Perrault, scriitor francez din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, *Tom Degețel și Frumoasa din pădurea adormită*. Aceste *bottes de sept lieues* fac referire „la încălțăminte solilor călare din Evul Mediu”, „cizme grele din piele dură, cu o montură rigidă pentru protecție în caz de accidente [...], dezarticulate și prinse în cercuri de fier, fiecare cântărind mai mult de 3 kg [...] și fixate pe șaua calului”. Solul își băga piciorul deja încălțat, cizmele oferindu-i protecție în caz de cădere. Aceste ciudate „încălțări minune” se modelau după mărimea celui care le purta. „Echipamentul” îl ajuta pe sol să parcurgă o leghe

(4 kilometri) pe oră, aproximativ 30 de kilometri pe zi, echivalentul a șapte leghe. Șapte leghe reprezenta distanța dintre oficiile poștale. Prin *les bottes de sept lieues*, Charles Perrault a dorit să arate că „printr-un singur pas putea fi parcurs traseul unei călătorii de o zi”¹⁷ Expresia *porter des bottes de sept lieues* face referire la o deplasare rapidă și vorbește despre un anumit spațiu cultural, mai puțin familiar până și francezilor de azi.

Cum am subliniat deja, adevărata probă a textului este reprezentată de cel de-al treilea registru, cel compus din cinci texte scurte, burdușite de expresii: un solilocviu, un monolog, un dialog, o relatare și o adresă.

¹⁶ „Rips”. *Dicționarul explicativ al limbii române*. <https://dexonline.ro/definitie/rips>, consultat în 14.05.2022.

¹⁷ „Histoire des bottes de sept lieues. Des chaussures aux pouvoirs merveilleux?”. *J’M mon Patrimoine*. <https://www.jaimemonpatrimoine.fr/fr/module/81/1809/histoire-des-bottes-de-sept-lieues->, consultat în 05.11.2021.

Primul text, „*Cearta, solilocviu*” – *Querelle, soliloque* (Héritier 2013: 93-97), este continuu, o frază fără sfârșit, plină de virgule, de semne de întrebare, de două puncte, de paranteze, de majuscule și de puncte de suspensie, aproape toate semnele de punctuație, mai puțin punctul. Este vorba despre o dispută imaginară dintre narator și un alt personaj pe tema unei situații de viață bazată pe două moduri diferite de a vedea lumea, o soluție ingenioasă de a pune în valoare o remarcabilă serie de expresii de-a gata.

Cel de-al doilea text, intitulat „*Povestea unui om simplu, monolog*” – *Histoire d'un homme ordinaire, monologue* (Héritier 2013: 97-99), este compus din fraze scurte, accesibile: „*Je vais bientôt casser ma pipe, je le sens, mais j'y vais à recoupons, croyez-moi. [...] j'en ai vu de toutes les couleurs et j'ai dû mettre de l'eau dans mon vin. [...], je prends tous les chemins de traverse et je me moque de la mort comme de l'an 1000.*” De data aceasta, seria de expresii găsite de autoare se pliază pe o posibilă viziune a unei persoane în vârstă despre viață.

Dialogul „*Între colegi dezamăgiți*” – *Entre collègues désabusés* (Héritier 2013: 100), este format tot din fraze scurte: „*- Tente le coup, fais un pas. / - Quoi ? Lui lécher les bottes ? / - Tu vois, tu montes tout de suite sur tes grands chevaux ! / - Mais non ! Tu ne vois pas, au contraire, que je suis dans mes petits souliers ? Et puis, basta ! Quoi que je fasse, ça ne lui fera ni chaud ni froid.*” Acest dialog pune în evidență nemulțumirea la locul de muncă.

„*Mamă în pragul crizei de nervi, povestire*” – *Mère au bord de la crise de nerf, récit* (Héritier 2013 : 100-101), este relatarea imaginară a unei mame foarte agitate care ar putea avea loc în fața unei bune prietene. E ca și cum aceasta ar aștepta un sfat. Textul este format din fraze foarte scurte: „*Ce gamin est plus éveillé qu'une potée de souris. Il tuerait père et mère pour n'en faire qu'à sa tête. [...] Il vous saute au cou et vous embrasse comme du bon pain. Ah ! il sait vous mettre sur le qui-vive et vous faire marcher, le garnement !*”

Ultimul text, „*Patron enervat și angajat necorespunzător, adresă*” (*Patron énérvé et mauvais employé, adresse*), este o muștrare, un fel de mesaj transmis de la o persoană la alta : „*Il va se faire tirer les oreilles. [...] Ah ! il n'a pas inventé la poudre, [...] Vous trouvez que j'ai la main lourde ? Mais c'est que j'ai une épée dans les reins. La concurrence, c'est une vraie foire d'empoigne. Et si je m'en laisse conter, je peux tirer un trait sur mon affaire.*” (Héritier 2013: 101-102). Este vorba despre un angajator care vorbește despre angajatul incompetent. Patronul este cel nemulțumit, deoarece comportamentul acestuia riscă să aducă pierderi companiei.

În cele ce urmează, propunem traducerea integrală a relatării mamei dezamăgite:

<i>Mère au bord de la crise de nerf, récit</i> Ce gamin est plus éveillé qu'une potée de souris. Il tuerait père et mère pour n'en faire qu'à sa tête. Il faut voir comme il se débat comme un beau diable quand on le prend à rebrousse-poil. Pourtant, à le voir, on lui donnerait le Bon Dieu sans confession, quand il fait sa voix douce comme un petit Jésus en culotte de velours... Ses manières	<i>Mamă în pragul crizei de nervi, relateare</i> Puștiul ăsta e iute ca un titirez. Ia și boii de la bicicletă dacă așa i se năzare. Să vezi numai cum se dă de ceasul morții când e prins cu mâța-n sac. Totuși, când îl auzi, cu vocea care te mângâie pe suflet, ai zice că-i pâinea lui Dumnezeu... Pe toate le coase cu ață albă, însă, cu zâmbetul lui până la urechi, îi merge... Da'l are pe dracu'n el, e

sont cousues de fil blanc, mais ça marche, avec un sourire jusqu'aux oreilles... Mais il a le diable au corps, il ferait se battre des montagnes. Joli comme un page pourtant et apparemment tranquille comme Baptiste, mais il vous en fait voir de toutes les couleurs. Lui faire les gros yeux, c'est comme parler à un sourd. Il file sans demander son reste ou vous raconte des histoires à dormir debout. Il saute comme un cabri, ne tient pas en place et il rit sous cape quand il peut jouer les chiens dans un jeu de quilles. Il vous fait tourner en bourrique. Il faudrait lui boire dans la main. Personne n'est à la noce avec lui. Si on lui passe un savon de première, il s'en moque comme de sa première chemise. Il fait parfois des yeux de biche et sa chattemite, ce qui vous fait fondre. Il vous saute au cou et vous embrasse comme du bon pain. Ah ! il sait vous mettre sur le qui-vive et vous fait marcher, le garnement ! (Héritier 2013 : 100-101).

pus pe harță. Frumos de pică și făcând pe nizmăiul, te pune să treci prin ciur și prin dârmon. Dacă-l fulgeri cu privirea, e ca și cum ai vorbi cu surzii. O șterge cât ai clipi, ori îți spune povești de adormit copiii. Sare ca un apucat, nu stă locului și râde pe înfundate când poate să-ți stea în cale. Te calcă pe nervi. Ar trebui să-i faci pe voie. Nu poți fi în largul tău când e vorba de el. Dacă-l muștruluiiești/ săpunești bine, nu-i pasă nici cât negru sub unghie. Te topești uneori când se pisicește ori îți aruncă priviri nevinovate. Îți sare-n brațe și se lipește de tine ca pâinea caldă. Ah! Știe să te țină în gardă și să te pună în mișcare, obraznicul!

Însoțim versiunea în limba română de câteva explicații.

Să luăm prima expresie, *éveillé comme une potée de souris*. Littré oferă ca un prim sens pentru cuvântul *potée* – *tochitură în oală de lut*: „Ce qui est contenu dans un pot. Une potée d'eau. / En Normandie, faire la potée, préparer le petit pot pour ses enfants. / Fig. et familièrement. Un grand nombre d'enfants. Une potée d'enfants.”¹⁸. Explicațiile care îl însoțesc se referă la conținutul diversificat al felului de mâncare, cu aluzie la deosebiriile dintre copiii numeroși dintr-o familie de pe vremea aceea. Expresia *éveillé comme une potée de souris*, trimițând, prin extensie, la șoriciei, și care înseamnă *a fi ager, vioi*, își poate găsi echivalentul aproximativ în *iute ca un fitirez*.

Expresia următoare, *tuer père et mère*, este explicată în felul următor: „Comparatif du plus grand crime, de l'action la plus grave, tuer sans hésiter ; tout trahir, sans limite”¹⁹. Aluzia la cea mai gravă crimă pe care ar putea s-o comită cineva, aceea de a-și ucide părinții, ar fi greu de aplicat în cazul nostru, protagonistul fiind un copil răzgâiat. Am ales drept echivalent expresia *a lua boii de la bicicletă*²⁰, care în română înseamnă a nu-i fi frică de pedeapsă.

¹⁸ „potée”. Littré. Dictionnaire Littré. <https://www.littre.org/definition/potée> ; TLFi., <https://www.cnrtl.fr/definition/potée>, consultat în 02.01.2021.

¹⁹ „tuer père et mère (définition)”. languefrancaise.net, Bob, *dictionnaire de français argotique, populaire et familier* (révision n°4 du 2019-10-03 20:28). <https://www.languefrancaise.net/Bob/39590>, consultat în 14.05.2022

²⁰ „Listă de expresii românești”. *Wikipedia, enciclopedia liberă*. https://ro.wikipedia.org/wiki/Listă_de_expresii_românești, consultat în 14.05.2022.

Pentru *débattre comme un beau diable*, în *Le Parisien. Sensagent. Dictionnaire analogique*, am găsit expresia *combattre pour se défendre*²¹, iar în *Bob, comme un diable* este explicată în felul următor: „comme un beau diable - comme un beau diable & comme un bon et beau diable ; comme un diable ; comme cent mille diables / Intensif, avec énergie (souvent associé à l'agitation, aux mouvements désordonnés : se défendre, se démener, se débattre, etc.) ; intensivement, en se donnant du mal”²². Cum în limba franceză expresia presupune efort în a obține ceva, am ales ca echivalent *a se da de ceasul morții*.

Dacă expresia *avoir le diable au corps* are un echivalent românesc apropiat, și anume *a-l avea pe dracu-n el, faire battre des montagnes*²³, a provoca zâzanie, a se certa, ar putea să se regăsească în expresia *a fi pus pe harță*.

Ar fi important să aflăm în ce măsură expresiile s-au transformat în automatisme verbale și care este originea lor. Din această relatare, am ales *tranquille comme Baptiste, comme un chien dans un jeu de quilles* și *passer un savon*.

Atestată de la începutul secolului al XIX-lea, expresia *tranquille comme Baptiste*, poate avea trei origini „fără vreo legătură între ele”, dintre care le-am ales pe primele două. Cea dintâi vine de la personajul Baptiste (sau Gilles), care, în spectacolele de la Théâtre de la Foire, din secolul al XVIII-lea, „făcea pe prostul în parade sau farse”, suportând „cu o atitudine aproape britanică, loviturile care-i erau administrate, spre marea bucurie a spectatorilor”. A doua face aluzie la un actor din Revoluția Franceză numit Baptiste, „care juca perfect rolul prostului păstrându-și calmul olimpien și făcând întreg Parisul să râdă”, căruia nu îi păsa de nimic și se mulțumea cu foarte puțin, se hrănea cu lăcuste și miere sălbatică. Cum era vorba despre o perioadă periculoasă, agitată, parizienii „aveau obiceiul să spună: «Ah, când vom fi liniștiți ca Baptiste ?»”²⁴ *A face pe niznaiul*, echivalentul aproximativ găsit, înseamnă „a te face niznai, a te preface că nu știi nimica despre un lucru, cum făceau soldații ruși după ce furau, și, când îi întrebai răspundeau: *ni znăiu!*”²⁵.

Expresia „comme un chien dans un jeu de quilles & recevoir qqun comme un chien dans un jeu de quilles ; reçu comme un chien dans un jeu de quilles ; un chien dans un jeu de quilles” are sensul de: „Mal à propos ; mal recevoir qqun ; mal reçu, pas le bienvenu, gênant, importun ; sans discrétion, brutalement”²⁶, adică a nu fi binevenit, a deranja, a fi brutal sau inoportun. Cum jocul de popice nu este atât de familiar în România, un echivalent posibil este *a sta în cale*: „a se afla (sau a ieși) înaintea cuiva,

²¹ „débattre comme un beau diable”. *Le Parisien. Sensagent. Dictionnaire analogique*.

<http://dictionnaire.sensagent.leparisien.fr/d%C3%A9battre%20comme%20un%20beau%20diable/fr-fr/>, consultat în 02.11.2021.

²² „comme un beau diable (définition)”. *languefrancaise.net. Bob, dictionnaire de français argotique, populaire et familier* (révision n°8 du 2020-12-17 05:25).

<https://www.languefrancaise.net/Bob/34662>, consultat în 02.11.2021.

²³ „faire battre des montagnes (définition)”. *languefrancaise.net. Bob, dictionnaire de français argotique, populaire et familier* (révision n°5 du 2017-06-21 21:53).

<https://www.languefrancaise.net/Bob/77067>, consultat în 02.11.2021.

²⁴ „tranquille comme Baptiste”. *Expressio.fr Les expressions françaises décortiquées ; explications sur l'origine, signification, exemples, traductions*. <https://www.expressio.fr/expressions/tranquille-comme-baptiste>, consultat în 02.11.2021.

²⁵ „a face pe niznaiul”. *Dexonline*. <https://dexonline.ro/definitie/niznai>, consultat în 02.11.2021.

²⁶ „comme un chien dans un jeu de quilles (définition)”. *languefrancaise.net. Bob, dictionnaire de français argotique, populaire et familier* (révision n°1 du 2017-04-29 00:00). <https://www.languefrancaise.net/Bob/9698>, consultat în 02.11.2022.

împiedicându-l (să înainteze, să facă un lucru etc.); a împiedica pe cineva într-o acțiune, a i se împotrivi”²⁷.

Expresia *passer un savon* înseamnă „îmbrobodești, cerți, admonestezi pe cineva”. Ea este „o asociere, o evoluție de idei” și ne face să „ne întoarcem în timp, când femeile spălau rufe la spălătoria comună, povesteau ultimele zvonuri și schimbau informații”. Spălând rufe, pe lângă săpun, foloseau și bătătorul, „o paletă din lemn, pentru scoaterea impurităților”. De aici, în secolul al XVII-lea, expresia «laver la tête» apare cu semnificația de a bate sau a administra lovituri. Mai apoi, expresia va însemna a admonesta, a certa”. În secolul al XVIII-lea, cuvântul *săpun*, folosit pentru admonestare, era însoțit de verbul «passer» sau «donner» sau «prendre», în funcție de context”. Obiectele de igienă, precum săpunul „se află la baza unui mare număr de expresii legate de închisori și pedepse”²⁸.

În limba română, sensul este, de data aceasta, foarte apropiat de cel din expresia franceză. Ne oprim la câteva exemple: „*a încasa un frecuș / un perdaf / o săpuneală [...]* a fi aspru muștrat / certat” sau „*a trage cuiva o săpuneală [...]* a dojeni, a critica (aspru) pe cineva”²⁹.

Demersul nostru se oprește aici. Prin etapele parcurse am arătat necesitatea aprofundării fiecărui pas în obținerea unui rezultat satisfăcător, mai exact cel al transunerii adecvate a textului din limba sursă în limba țintă. Fără o bună cunoaștere a celor două limbi și în absența competenței enciclopedice adecvate, procesul de redare a conținutului unui text nu poate avea loc. Prezentarea celor câteva dificultăți lexicale și semantice, cu sublinierea dificultăților de echivalare a expresiilor ne duce cu gândul la afirmațiile lui Eugen Coșeriu cu privire la traducere:

„[...] nu traducem ceea ce o limbă dată ca atare spune, ci ceea ce se spune cu această limbă, nu traducem deci semnificații, ci, în principiu, traducem ceea ce este desemnat cu ajutorul semnificațiilor. Semnificațiile sunt un instrument și nu un obiect al vorbirii. Nu există o transpunere directă de la semnificațiile limbii-sursă către semnificațiile limbii-țintă; drumul trece în mod necesar prin desemnatul extralingvistic. De aceea traducerea este mai întâi «des-compunere prin limbaj» (Entsprachlichung) urmată de o «re-compunere prin limbaj» (Versprachlichung)”³⁰.

²⁷ „Cale”. *Wikidicționar. Dicționar liber și universal*.

<https://ro.wiktionary.org/wiki/cale>, consultat în 02.11.2021.

²⁸ „Expression : Passer un savon”. *Esplik !*. <https://www.modele-lettre-gratuit.com/expressions-francaises/passers-un-savon.html>, consultat în 02.11.2021.

²⁹ „săpuneală”. *Dexonline*. <https://dexonline.ro/definitie/sapuneala>, consultat în 02.11.2021.

³⁰ Coșeriu E. Semn, simbol, cuvânt. În: *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, tom. XXXIX, secț. 3 – lingvistică (1993: 5-22) citat de Metleaeva (Luchiancova) Mirosława, în „Repere conceptuale ale tendințelor teoretice de traducere, fundamentate pe socio- și psiholingvistică”, *Akademios* / 4, Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei (2016: 111-112).

Repere bibliografice

- Héritier, Françoise. (2013). *Le Goût des mots*. Paris: Odile Jacob.
- Françoise Héritier – *Le goût des mots* (27 mars 2014). Salon du Livre de, Paris, 21-24 Mars 2014.
- <https://www.youtube.com/watch?v=EREtqcr8hRM>.
- Hanelore, Lee-Jahnke. „L’ introspection à haute voix: recherche appliquée” (Chapitre 13: 155-184). In Jean Delisle, Hanelore Lee-Jahnke (1998). *Enseignement de la traduction et traduction dans l’ enseignement*. Préface de Maurice Pergnier. University of Ottawa Press, Les Presses de l’ Université d’ Ottawa. Séries : « Regards sur la traduction ».
- Ionescu, Tudor. (2003). *Știința sau/și arta traducerii*. Cluj-Napoca: Editura Limes.
- Ionescu, Tudor. (2004). *Urme de condei*. Cluj-Napoca: Editura Limes.
- Metleaeva (Luchianicova) Miroslava (Drd.) (2016). „Repere conceptuale ale tendințelor teoretice de traducere, fundamentate pe socio- și psiholingvistică”. In *Akademios / 4*, Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei, pp. 111-118.
- Manon, Simone (1er Avril 2008). « Comment concevoir les rapports de la pensée et du langage ? ». Blog *PhiloLog. Cours de philosophie*. <https://www.philolog.fr/comment-concevoir-les-rapports-de-la-pensee-et-du-langage/>
- « Mots et paroles : quelle est la différence ? ». *Le français entre quat’z’yeux. Le blog que j’ aurais voulu lire quand j’ étudiais le français* (mercredi 8 mars 2017)
- <https://lefrancaisentrequatzeux.blogspot.com/2017/03/mots-et-paroles-quelle-est-la-difference.html>
- Negreanu, Aristața. (1972). *Expresii uzuale în franceza modernă*, București : Editura Științifică.
- Negreanu, Aristața. (1996). *Dicționar de expresii francez-român*. Bucuresti: Editura Univers.
- TAT (Tête-à-tête) avec Françoise Héritier, ethnologue et anthropologue. Animé par Dimitri de Larocque Latour 23 mars 2014 ; 18:29.
- <https://www.youtube.com/watch?v=Lt7y6vEnpyo>.
- Valode, Nicolas. Les clichés selon Françoise Héritier. 19 iunie 2012. 7:32 minutes. Série consacrée aux clichés produite par Nicolas Valode / Let’s Pix pour France Télévisions. <https://www.youtube.com/watch?v=YSRyd8VtHP4>.
- « Traduttore, traditore ». Wikipédia. L’ encyclopédie libre. https://fr.wikipedia.org/wiki/Traduttore,_traditore
- Bob, dictionnaire de français argotique, populaire et familial*. (révision n°1 du 2017-04-29 00:00). <https://www.languefrancaise.net/Bob/9698>.
- Dicționar explicativ al limbii române. Dexonline*. <https://dexonline.ro/>.
- Dictionar Francez-Român*. (1972). București: Editura Științifică.
- Dicționar Român-Francez*. (1972). București: Editura Științifică.
- Expressio.fr Les expressions françaises décortiquées. Explications sur l’ origine, signification, exemples, traductions*. <https://www.expressio.fr/>.